IX. Senamiesčiai
Old towns

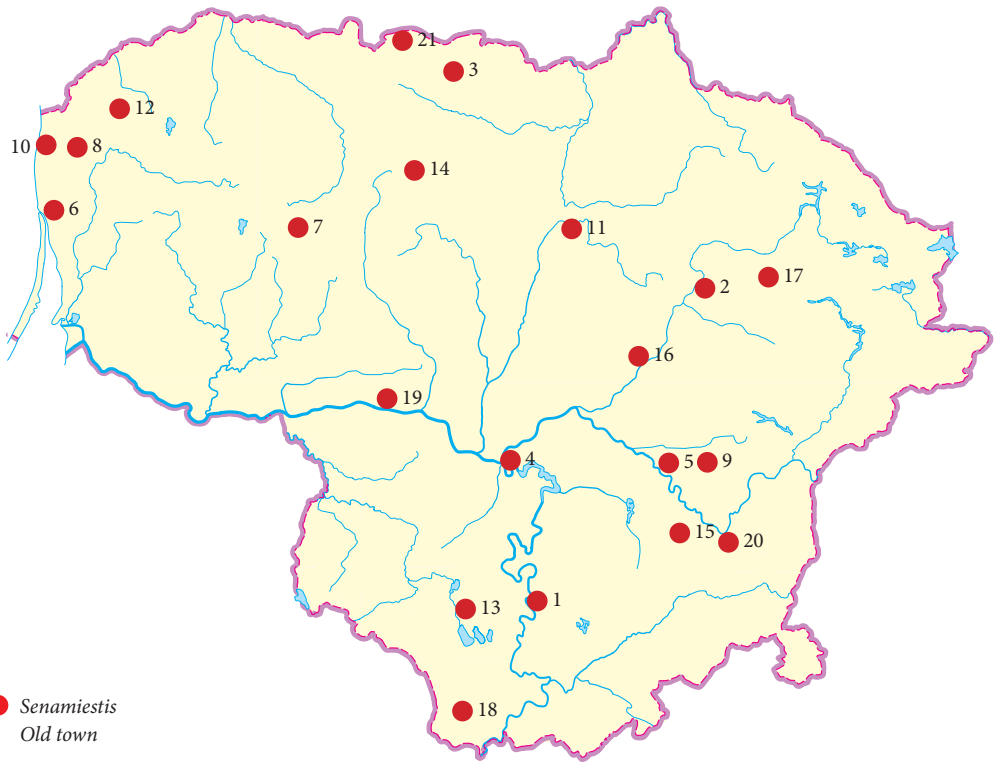

● *Senamiestis*
Old town

1 – Alytus
2 – Anykščiai
3 – Joniškis
4 – Kaunas
5 – Kernavė (ir VII)
6 – Klaipėda (ir VI)
7 – Kražiai
8 – Kretinga
9 – Maišiagala
10 – Palanga
11 – Panevėžys
12 – Salantai
13 – Simnas
14 – Šiauliai (ir V)
15 – Trakai (ir X)
16 – Ukmergė
17 – Utena
18 – Veisiejai (žr. VII)
19 – Veliuona
20 – Vilnius (ir V, VIII)
21 – Žagarė

Bronius Dakanis

Pirmojo Alytaus aikštė

Alytaus miesto savivaldybės užsakymu IĮ „Senų senovė“ atliko Alytaus aikštės pirmajame Alytuje teritorijos žvalgomuosius archeologinius tyrimus, susijusius su jos sutvarkymo projekto rengimu.

Alytus pirmą kartą paminėtas 1377 m. Vygando Marburgiečio kronikoje kaip regiono centras (XIII–XIV a. pilis stovėjo Alytaus piliakalnyje), o LDK dokumentuose – 1387 m. nurodomas jau kaip miestelis. Po Žalgirio mūšio Nemuno dešiniajame krante ėmė augti gyvenvietė, kuri vėliau pavadinta pirmuoju Alytumi. Nuo XV a. pabaigos kairiajame Nemuno krante auganti gyvenvietė pavadinta antruoju Alytumi. 1446 m. paminėtas Alytaus valsčius. Apie 1520 m. Alytuje pastatyta Šv. Liudviko bažnyčia ir įsteigta parapija. 1581 m. birželio 15 d. didysis kunigaikštis Steponas Batoras suteikė Alytui Magdeburgo teises ir herbą. 1586 m. Alytuje pastatyta cerkvė. 1795 m. pirmasis Alytus atiteko Rusijos imperijai, o antrasis – Prūsijos karalystei (nuo 1815 m. – Rusijos imperijai). 1915 m. abu miestai sujungti.

Žvalgomųjų archeologinių tyrimų metu pirmojo Alytaus aikštėje 27 vietose ištirti 2x2 m dydžio ir nuo 20 cm (keli V kalvos viršuje) iki 2,8 m gylio archeologiniai šurfai (1–27). Aikštės vidurinėje dalyje suradus senųjų pastatų pamatus, šurfas 13 per 1 m buvo padidintas R kryptimi, o šurfas 14 tiek pat V kryptimi. Šurfas 1 dėl aptikto kultūrinio sluoksnio įgilėjimo išplatintas 50 cm į V, šurfas 8 dėl didžiulio (iki 2,2 m gylio) spėjamo židinio su akmenų konstrukcija padidintas per 2 m į R. Tokiu būdu pirmajame Alytuje iš viso ištirtas 117 m^2 plotas.

1 pav. Pamatas ir kultūrinio sluoksnio liekanos įžemyje šurfe 14. B. Dakanio nuotr.

Fig. 1. A foundation and the remains of the cultural layer in the sterile soil in test pit 14.

Visuose ištirtuose archeologiniuose šurfuose po vėlesnių užpylimų įvairiu gruntu (moliu, smėliu) buvo išlikęs nuo kelių (5–8 cm kartu su velėna) (šurfai 6, 7) iki 1,6 m (šurfas 8) storio kultūrinis sluoksnis. Jį sudaro smėlinga juoda žemė su degėsiais (1 pav.). Kultūriniame sluoksnyje aptikta daug įvairaus laikotarpio archeologinių radinių, būdingų akmens amžiaus bei I tūkst. gyvenvietėms ir XVI–XVIII a. senamiesčiui. Surasti dirbiniai ar jų fragmentai įvairūs: titnago skeltės, nuoskalos ir skaldytinai, įvairialaikės monetos (nuo 1620 m. iki XX a.), skiltuvai, lipdytų ir žiestų puodų, kurių didelė dalis dengta įvairiaspalve glazūra, šukės (2 pav.), keraminių ir metalinių keptuvių, puodyninių (jų nedaug) ir plokštinių koklių fragmentai, geležinis strėlės antgalis (3:1 pav.), tokie pat peiliai, skiltuvai, batų apkaustai ir pasagėlės, kalvio darbo vinys ir pasagvinės, įvairios sagos, stiklo, porceliano ir

0 3 cm

2 pav. Žiestų puodų, puoštų banguotiniu, linijų ir apskritimų ornamentais, šukės. B. Dakanio nuotr.

Fig. 2. Sherds of wheel thrown pots decorated with wavy, linear, and round designs.

fajanso dirbinių dalys, kulkos (3:2 pav.). Dauguma dirbinių blogai išlikę – tik smulkūs jų fragmentai, nes jie yra viename maišytame kultūriniame sluoksnyje, chronologiškai apimančiame labai ilgą ūkinės veiklos laikotarpį. Tik šurfuose 1, 8 ir 14 anksčiausiai susiformavusių kultūrinių sluoksnių horizontai keliose vietose buvo įsiterpę į įžemį ir išlikę vėliau nepaliesti. Kultūrinio sluoksnio paviršius labai sužalotas – jo viršutinė dalis apie 1980 m. nulyginta įrengiant dabartinę aikštę. Tačiau jis išlikęs visame aikštės plote.

1 2

0 2 cm

3 pav. Strėlės antgalis iš šurfo 7 (1) ir lietos kulkos iš šurfo 8 (2). B. Dakanio nuotr.

Fig. 3. An arrowhead from test pit 7 (1) and cast bullets from test pit 8 (2).

Tyrimais nustatyta, jog senoji Alytaus aikštė turėjo būti dabartinės aikštės ŠR kampe – čia aptikta jos lauko akmenų grindinio liekanų (vėliau ji, matyt, dengta betono sluoksniu). Joje kultūrinis sluoksnis beveik nesusiformavęs (šurfas 26). Aikštę iš Š ribojo dabartinė A. Juozapavičiaus gatvė, iš R – Merkinės, o P – Merkinės gatvės tąsa A. Juozapavičiaus gatvės link ties dabartinės aikštės ŠV kampu. Čia tiriant aikštę 4 vietose aptikti senųjų pastatų pamatai, mūryti iš didelių lauko akmenų, rištų kalkių su raudonų molio plytų duženomis skiediniu. Vieni net 1 m pločio pamatai, esantys XVII a. kultūriniame sluoksnyje, gali būti spėjamos miesto rotušės, pavaizduotos 1782 m. Alytaus ekonomijos plane.

Labiausiai kultūrinis sluoksnis suardytas aikštės Š šone suformuotame paaukštinime. Toje vietoje buvo suversti nugriautų namų pamatų akmenys, pravesta komunikacijų tranšėja. Aikštės ŠR kampe yra Raudonosios armijos karių, žuvusių 1941 m. birželio 22 d., kapai (šurfas 30). Išlikęs senamiesčio kultūrinis sluoksnis taip pat nustatytas ir šalia aikštėje tarybiniu laikotarpiu (XX a. 8 dešimtmetyje) pastatyto paminklo bei baseino po betoninių plytelių danga (šurfas 31).

Pirmojo Alytaus archeologinių tyrimų duomenys panaudoti rengiant aikštės sutvarkymo projektą, o radiniai saugomi AKM. Pirmojo Alytaus aikštės teritoriją kartu su jos aplinka, kurioje taip pat nustatytas senamiesčio kultūrinis sluoksnis, būtina įrašyti į NKVR.

Pirmojo Alytaus Square

27 test pits (a total area of 117 m^2) were excavated in Pirmojo Alytaus (First Alytus) Square. Under a layer of later fill, a cultural layer was discovered which was from 5–8 cm

to 1.6 m thick and consisted of sandy black earth with charred wood particles (Fig. 1). It contained many artefacts and artefact fragments characteristic of 16th–18th-century old towns: coins (1620–20th-century), fire strikers, hand built and wheel thrown pottery sherds (Fig. 2), 'pot-shaped' (*Topfkachel*) and flat stove tiles, iron arrowheads (Fig. 3:1), knives, shoe fittings and heel plates, hand-forged nails, buttons, and bullets (Fig. 3:2). Old place of Alytus Square was located in the NE corner of the current square.

1 pav. Buitinė keramika: 1 – ąsotis, 2 – puodelis. E. Pranckėnaitės nuotr.

Fig. 1. Household pottery: 1 – a pitcher, 2 – a small pot.

ANYKŠČIAI

Elena Pranckėnaitė

Vyskupo skveras

2008 m. UAB „Dailista" užsakymu atlikti archeologiniai tyrinėjimai būsimos Anykščių viešosios bibliotekos vietoje, kur remiantis 2007 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų duomenimis (*ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 319), yra senamiesčio kultūrinis sluoksnis. Kartu archeologiniai tyrinėjimai atlikti ir vandentiekio bei kanalizacijos tinklų trasų vietose. Iš viso 2008 m. buvo ištirtas 1424 m² plotas.

Senasis Anykščių miestas buvo įsikūręs smėlingame ir gana aukštame Šventosios kairiajame krante, ties natūralia brasta. Didžiausią reikšmę tam turėjo Šventosios upė, ties kuria Anykščių apylinkėse kryžiavosi prekybiniai keliai. Dabar tai centrinė Anykščių miesto dalis. Iki miesto įsikūrimo dabartinėje vietoje II tūkst. pradžioje – XIV a. artimiausiose jo apylinkėse dominavo 2 gyvenvietės: Šeimyniškėlių piliakalnis bei neįtvirtinta gyvenvietė Anykščių dvarvietės teritorijoje (Zabiela G., Senieji Anykščiai, *Baltų archeologija*, 1998, nr. 1–2, p. 54–57). Anykščiai pirmą kartą dokumentuose paminėti 1440 m. liepos 22 d. Apie XV a. vidurį buvo įkurta Anykščių bažnyčia. Iki XVI a. reikšmingesnis buvo Anykščių dvaras, priklausęs didžiajam kunigaikščiui. Dvaras stovėjo Anykštos dešiniajame krante, apie 1 km į ŠR nuo bažnyčios, maždaug dabartinės cerkvės teritorijoje. 1516 m. Anykščiai gavo Magdeburgines teises (nors iki šiol ši data yra ginčytina, neabejotini laikomi 1792 m.). XVI a. Anykščiuose susiformavo pagrindinės gatvės. 1566 ar 1567 m. miestelis nukentėjo nuo gaisro, sudegė beveik visas. Vėliau Anykščiai toliau plėtėsi, XVIII a. tapo provincijos miestu. XVIII a. II pusėje jame pradėti statyti mūriniai pastatai.